

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
В ЄС ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ****LEGAL REGULATION OF THE EXPORT OF CULTURAL VALUES
IN THE EU AND MEMBER STATES**

Котляр О.І., к.ю.н.,

доцентка кафедри міжнародного права

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Трагнюк О.Я., к.ю.н.,

доцентка кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню питання правового регулювання вивезення культурних цінностей в ЄС та державах-членах. Констатовано, що говорячи про досвід ЄС щодо правового регулювання вивезення культурних цінностей, слід мати увазі про можливість виникнення тут двох видів правовідносин – відносини, що складаються при русі культурних цінностей в межах ЄС (з однієї держави-члена ЄС в іншу державу-член ЄС), а також відносини, що складаються при вивезенні культурних цінностей в третю країну. Необхідність регулювання питання вивезення культурних цінностей є об'єктивно обумовленою, і, очевидно, поява норм, що регулюють такі відносини в праві ЄС стала реакцією на поширення випадків незаконного вивезення культурних цінностей з держав-членів ЄС. На сьогодні вивезення культурних цінностей з митної території ЄС врегульоване Регламентом № 116/2009 про експорт товарів культурного призначення, яким визначено 15 категорій таких цінностей, вивезення яких здійснюється на підставі ліцензії. Окрім того, відповідні заходи правового характеру вживаються і державами-членами ЄС, адже практика демонструє, що інколи дуже складно повернути втрачені культурні цінності навіть у межах ЄС, не кажучи вже про випадки вивезення культурних цінностей за межі Союзу. Між тим, ставлення до питання захисту культурних цінностей серед держав-членів не є повністю однаковим, держави, які через особливості свого географічного положення, менталітету, історичного досвіду зазнавали та мають підвищений ризик втрат національної культурної спадщини, приділяють особливої уваги охороні культурних цінностей. Зокрема, ряд країн ЄС мають досить суворе національне законодавство, і для деяких категорій культурних цінностей, внесених до Регламенту № 116/2009, встановлена заборона на вивезення. Неоднаковими є і підходи національних систем щодо переміщення культурних цінностей у межах ЄС. Якщо одні держави запровадили режим вільного їх переміщення, що не потребує отримання ліцензії на вивезення, то інші держави пішли шляхом збереження національного режиму отримання ліцензій на вивезення культурних цінностей в іншу країну-член ЄС.

Ключові слова: культурні цінності, товари культурного призначення, право ЄС, вивезення культурних цінностей, експортна ліцензія.

The article is devoted to highlighting the issue of legal regulation of the export of cultural values in the EU and member states. It was established that when talking about the experience of the EU regarding the legal regulation of the export of cultural values, one should keep in mind the possibility of the emergence of two types of legal relations here – relations formed during the movement of cultural values within the EU (from one EU member state to another EU member state), as well as relations formed during the export of cultural values to a third country. The need to regulate the export of cultural values is objectively determined, and, obviously, the emergence of norms regulating such relations in EU law was a reaction to the spread of cases of illegal export of cultural values from EU member states. Currently, the export of cultural values from the customs territory of the EU is regulated by Regulation No. 116/2009 on the export of cultural goods, which defines 15 categories of such values, the export of which is carried out on the basis of a license. In addition, relevant legal measures are taken by EU member states, because practice shows that it is sometimes very difficult to return lost cultural values even within the EU, not to mention the cases of cultural values being exported outside the Union. Meanwhile, the attitude to the issue of protection of cultural values among the member states is not completely the same, states that, due to the peculiarities of their geographical location, mentality, historical experience, have experienced and are at an increased risk of experiencing loss of national cultural heritage, pay special attention to the protection of cultural values. In particular, a number of EU countries have rather strict national legislation, and for some categories of cultural values included in Regulation No. 116/2009, export bans have been established. The approaches of national systems regarding the transfer of cultural values within the EU are also different. If some states introduced the regime of their free movement, which does not require obtaining a license for export, other states followed the path of preserving the national regime of obtaining licenses for the export of cultural values to another EU member state.

Key words: cultural values, cultural goods, EU law, export of cultural values, export license.

Постановка проблеми. Особливу увагу в праві ЄС відводиться питанням вивезення культурних цінностей в треті країни, що не є членами ЄС. Окрім того, відповідні заходи правового характеру вживаються і державами-членами ЄС, адже практика демонструє, що інколи дуже складно повернути втрачене культурне надбання навіть у межах ЄС, не кажучи вже про випадки вивезення культурних цінностей за межі Союзу. З початком функціонування внутрішнього ринку постало питання, щоб досягнення європейської інтеграції не були перекреслені несприятливими наслідками для забезпечення законності обігу культурних цінностей, а саме не допускало можливостей незаконного вивозу культурних цінностей із держав інтеграційного об'єднання, що дало поштовх розвитку співробітництва у зазначеній сфері. З огляду на те, що Україна має прагнення стати частиною даної регіональної організації, дослідження досвіду ЄС щодо правового регулювання вивезення культурних цінностей є перспективним.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження питань, пов'язаних з правовим регулюванням вивезення культурних цінностей в ЄС та державах-членах, в науковій літературі започатковане такими дослідниками, зокрема, як Котис О., Парагайло В., Мельничук О., Федорова Н.

Мета статті – дослідити питання правового регулювання вивезення культурних цінностей в ЄС та державах-членах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значимо, що говорячи про досвід ЄС щодо правового регулювання вивезення культурних цінностей, слід мати на увазі про можливість виникнення тут двох видів правовідносин – відносин, що складаються при русі культурних цінностей в межах ЄС (з однієї держави-члена ЄС в іншу державу-член ЄС), а також відносини, що складаються при вивезенні культурних цінностей в третю країну. Безперечно, таке регулювання не може здійснюватися за єдиними підходами. Це пов'язано з власне

правовою природою такого інтеграційного об'єднання. Цілком логічно, що у сфері торгівлі культурними цінностями всередині ЄС митний контроль не застосовується, рух товарів відбувається безвтручання митних служб, у тому числі й тих, що об'єктивно визнаються культурними цінностями в рамках митного союзу ЄС. Основні функції та завдання митного законодавства ЄС та митних адміністрацій країн-членів ЄС полягають у тому, щоб контролювати торгівлю товарами, у тому числі і тих, що належать до групи товарів культурної та національної спадщини, з третіми країнами. Дійсно, зараз на митний контроль та митні служби покладено не лише функцію контролювання товарного потоку, але й функції захисту культурних цінностей [1, с. 57].

Необхідність регулювання питання вивезення культурних цінностей є об'єктивно обумовленою, і, очевидно, поява норм, що регулюють такі відносини в праві ЄС стала реакцією поширення випадків незаконного вивезення культурних цінностей з держав-членів ЄС. Тож, на порядку денному постало питання балансування між реалізацією принципу вільного руху предметів та захисту культурної спадщини, на рівні ЄС було вжито адекватні заходи правового характеру.

Так, норми, що стосувалися вивезення культурних цінностей, були спочатку акумульовані в Регламенті № 3911/92 від 09.12.1992 року «Про вивезення культурних цінностей» з додатками від 31.12.1992 року та Регламенті № 752/93 від 30.03.1993 року «Щодо застосування Регламенту № 3911/92, що стосується умов запровадження, видачі та використання бланків ліцензії (дозволу) на експорт культурних цінностей» [2]. З часом Регламент був доповнений наступними документами: Регламентом Ради № 2469 від 16.12.1996 року, Регламентом Ради № 974/2001 від 14.05.2001 року, Регламентом Ради № 806/2003 від 14.04.2003 року.

Відтак, було запроваджене єдине регулювання вивезення предметів культурної спадщини, які мають особливу цінність, в треті країни, тобто за межі території ЄС. Таке вивезення вимагало встановлення системи контролю та моніторингу за переміщенням цінностей, що створювало гарантії для держав-експортерів ЄС проведення принаймні мінімального контролю з боку держави-члена ЄС. Вивезення культурних цінностей за межі митної території Співтовариства здійснювалося на підставі європейської ліцензії на вивезення культурних цінностей, яка є чинною у всіх державах-членах.

Важливим досягненням Регламенту № 3911/92 від 09.12.1992 року є те, що даний документ запропонував найбільш детальну класифікацію культурних цінностей на регіональному рівні, що складалася з 14 позицій.

Так, видами ліцензій на вивезення культурних цінностей, які видаються згідно з положеннями Регламенту № 3911/92, були;

– стандартна ліцензія, яка зазвичай видається при вивезенні культурних цінностей, які відповідають вимогам Регламенту;

– особлива відкрита ліцензія, необхідна для повторного тимчасового вивезення культурних цінностей, які підлягають тимчасовому вивезенню із ЄС на регулярній основі для виставок у третіх країнах приватною особою чи організацією;

– генеральна відкрита ліцензія, призначена для отримання музеями або іншими установами для тимчасового вивезення будь-якої з цінностей, які підлягають тимчасовому вивезенню із ЄС на регулярній основі для участі у виставках у третіх країнах.

Пізніше з метою більш чіткого та раціонального викладу положень даного Регламенту він був визначений таким, що підлягає кодифікації. Відповідно, було прийнято Регламент № 116/2009 про експорт товарів культурного призначення.

У Додатку доданого документа виділяється вже 15 категорій таких цінностей:

1. Археологічні об'єкти віком понад 100 років, які є продуктами розкопок та знахідок на суші чи під водою, археологічних досліджень, археологічних колекцій.

2. Елементи, що є невід'ємною частиною мистецьких, історичних чи релігійних пам'яток, які були розчленовані, вік яких перевищує 100 років.

3. Картини і зображення, відмінні від тих, що включені в категорію 4 та 5, виконані повністю вручну, на будь-якому матеріалі.

4. Акварелі, гуаші та пастелі, повністю виконані вручну на будь-якому матеріалі, створені понад 50 років тому і які не належать їх творцям.

5. Мозаїки з будь-якого матеріалу, повністю виконані вручну, відмінні від тих, що входять до категорій 1 і 2, та малюнки, виконані в будь-якій техніці повністю вручну на будь-якому матеріалі, створені понад 50 років тому і не належать їх творцям.

6. Гравюри, естампи, шовкографії та літографії, зроблені з оригінальних штампів разом із самими друкованими формами, створені понад 50 років тому і не належать їх творцям.

7. Статуї або скульптури та їх копії, виконані в тій самій техніці, що й оригінал (5), відмінні від тих, що входять до категорії 1.

8. Фотографії, фільми та їх негативи, створені понад 50 років тому і не належать їх творцям.

9. Інкунабули та манускрипти, включаючи карти та нотні записи, окремо або в колекціях, створені понад 50 років тому і не належать їх творцям.

10. Книги, надруковані понад 100 років тому, окремо чи в колекціях.

11. Карти, надруковані понад 200 років тому.

12. Архіви та їх природні елементи різного роду, створені понад 50 років тому.

13. Колекції та зразки із зоологічних, ботанічних, мінералогічних або анатомічних колекцій (а).

Колекції історичного, палеонтологічного, етнографічного або нумізматичного інтересу (b).

14. Транспортний засіб віком понад 75 років.

15. Будь-які інші антикварні предмети, не включені до зазначених вище категорій: (а) віком від 50 до 100 років – іграшки, ігри, скляний посуд, вироби із золота чи срібла, меблі, оптичні, фотографічні чи кінематографічні апарати, музичні інструменти, годинники та їх частини, вироби з дерева, кераміка, гобелени, килими, шпалери, зброя;

(b) вік яких перевищує 100 років [3].

Для того, щоб підпадати під дію Регламенту № 116/2009, зазначені вище цінності також повинні принаймні досягти або перевищити встановлений Регламентом фінансовий поріг, який не застосовується для категорій 1, 2, 9, 12. Оцінка відповідності умовам, що стосуються вартості, повинна проводитися під час подання заявки на отримання ліцензії на експорт – тобто ліцензії універсального зразка, яка спростила стандартні перевірки при вивезенні культурних цінностей за межі ЄС.

Тож, як бачимо, в ЄС діють уніфіковані правила щодо вивезення культурних цінностей, для чого вимагається ліцензія [4, с. 88], у той же час дане питання регулюється і національними законодавствами, що може передбачати вищий ступень захищеності культурних цінностей.

Зокрема, французькі положення щодо культурних цінностей, окрім часових і ціннісних меж, установлених Регламентом № 116/2009, установлює власні критерії класифікації культурних цінностей:

– об'єкти з колекцій французьких музеїв;

– публічні архіви та історичні архіви;

– об'єкти, класифіковані як історичні пам'ятки;

– інші об'єкти, які є частиною публічної власності відповідно до Загального кодексу про державну власність;

– об'єкти, що становлять значний інтерес для національної спадщини з історичного, художнього або археологічного поглядів [5, с. 119].

При цьому ставлення до питання захисту культурних цінностей не є повністю однаковим серед держав-членів, які через особливості свого географічного положення не мають сухопутних кордонів із третіми країнами, однак здійснюють митний контроль повітряних кордонів, та держав-членів, які створюють зовнішній кордон ЄС, внаслідок чого стикаються з проблемою контрабанди культурних цінностей. Видається, що ймовірність незаконного переміщення культурних цінностей через повітряні кордони значно менша, ніж через сухопутні, що пов'язано з наявністю спеціфічних перевірок, пов'язаних з контртерористичними заходами в аеропортах.

Особливості менталітету та історичний досвід держав також відіграють чималу роль на регламентування питання вивезення культурних цінностей в національному законодавстві. Логічно, що ті держави, які в своєму історичному досвіді зіштовхнулися з військовими агресіями та зазнали втрат національної культурної спадщини, не могли применшувати значення охорони культурних цінностей.

Як правило, у країнах західної частини ЄС накладається менше обмежень у цій сфері, ніж у тих країнах, які вступили в ЄС з 2004 року, де рівень попиту/пропозиції на ринку культурних цінностей високий, тому природно необхідно докладати більше зусиль для збереження своєї культурної спадщини.

Для прикладу, Греція традиційно належить до тих країн, які досить бережливо ставляться до своєї національної культурної спадщини, тобто тих країн, які в усьому світі називають «країнами експорту» у тому сенсі, що вони багаті на культурні цінності, існує постійний попит на їхні скарби за кордоном, і така зацікавленість ними не завжди узгоджується з законним вивезенням цих скарбів. Цю реальність враховує грецьке законодавство, яке передбачає комплексний і досить суворий режим охорони національних культурних цінностей [6, с. 60].

Однак усі держави повинні виявляти та протидіяти контрабанді будь-яких товарів, у тому числі й культурних цінностей.

Тож, рівень захисту національного надбання у державах-членах ЄС відрізняється дуже суттєво. Ряд країн ЄС мають досить суворе національне законодавство, і для деяких категорій культурних цінностей, внесених до Регламенту № 116/2009, встановлена заборона на вивезення. Дійсно, відповідно до ст. 2 Регламенту № 116/2009 у отриманні європейської ліцензії на експорт може бути відмовлено, якщо відповідні культурні блага підпадають під дію національного законодавства, що захищає національні скарби художньої, історичної чи археологічної цінності у відповідній державі-члені. Це означає, що в державі

може бути відмовлено у видачі ліцензії на вивезення. Інші країни-члени ЄС мають менш сувору систему, хоча, звісно, у кожній державі є специфічні категорії культурних цінностей, які завдяки своєму національному значенню не підлягають вивезенню за кордон. Відповідно до більшості законодавств, деякі категорії предметів, оголошені національним надбанням, не підлягають постійному вивезенню, проте можуть бути вивезені за кордон на якийсь час для участі у виставці, проведення реставрації тощо (тобто підлягають лише тимчасовому вивезенню).

Таким чином, якщо предмет, щодо якого ставиться питання вивезення з країни ЄС, підпадає під дію Регламенту № 116/2009 та національного законодавства, вимагається отримання двох ліцензій (загальноєвропейського та національного зразка), у той час як в інших випадках, якщо предмет, який вивозиться, підпадає під дію Регламенту 116/2009, але не національного законодавства, достатньо отримати одну – ліцензію ЄС на вивезення.

Неоднаковими є і підходи національних систем щодо переміщення культурних цінностей у межах ЄС. Якщо одні державизапровадили режим вільного їх переміщення, що не потребує отримання ліцензії на вивезення, то інші держави пішли шляхом збереження національного режиму отримання ліцензій на вивезення культурних цінностей в іншу країну-член ЄС. Зокрема, досить суворою є дозвільна система Італії, де вимоги до переміщення об'єкта в межах ЄС не менш суворі ніж ті, що для вивезення культурного об'єкта за межі ЄС.

Повноваженнями видачі ліцензії на вивезення наділяються переважно спеціалізовані підрозділи, що діють в системі Міністерства культури (Болгарія, Греція, Іспанія, Словаччина, Литва тощо), у деяких державах-членах діють спеціально створені органи, які займаються моніторингом та контролем ввезення та вивезення культурних цінностей.

Висновки. Таким чином, питання регулювання вивезення культурних цінностей з держав-членів ЄС у третій країні знаходить своє уніфіковане регулювання в Регламенті № 116/2009 про експорт товарів культурного призначення, де зазначено, що експорт товарів культурного призначення за межі митної території Співтовариства підлягає ліцензуванню. Окрім того, відповідні заходи правового характеру вживаються і державами-членами ЄС, адже практика демонструє, що інколи дуже складно повернути втрачені культурні цінності навіть у межах ЄС, не кажучи вже про випадки вивезення культурних цінностей за межі Союзу. Проведене дослідження доводить, що рівень захисту культурних цінностей в державах-членах ЄС від незаконного вивезення є неоднаковим, окрім того, що держави-члени несуть відповідальність за охорону культурного надбання за спільними нормами, деякі з них зберігають ще й свої національні системи охорони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мароха В., Олійник Н., Омельченко О., Полонський О., Ропотан О. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: Науково-практичний посібник / за науковою редакцією А.В. Мазура. К.: ТОВ «Ніка-Прінт», 2005. 832 с.
2. Council Regulation (EEC) № 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods (No longer in force). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31992R3911> (дата звернення: 24.02.2023).
3. Council Regulation (EC) № 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods (Codified version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2009/116/oj> (дата звернення: 24.02.2023).
4. Федорова Н. Директива про повернення культурних об'єктів, незаконно вивезених з території держав-членів ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 6. С. 83–92.
5. Парагайло В.О. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання порядку вивезення, ввезення та повернення національних культурних цінностей. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Том 2. С. 115–122.
6. Irini A. Stamatoudi. Greek Law 4355/2015 Implementing Directive 2014/60/EU on the Return of Cultural Objects Unlawfully Removed from the Territory of a Member State. *Santander Art and Culture Law Review*. 2016. № 2. P. 57–70.